

crtež zmaja iz *Plavog vjesnika* (br. 440, 28. II. 1963.) iz stripa Dan Dare, pilot budućnosti, koji je presudno utjecao na *mladog* Zabludovskog, usmjeravajući ga prema zmajologiji; fotografija na str. 158 prikazuje, međutim, Zabludovskog iz 1957. godine kao *starijeg gospodina*.

Suzana MARJANIĆ

Kroatische Volkskunde, Ethnologie in den Neunzigern, ein Reader, hrsg. von Jasna Čapo Žmegač, Reinhard Johler, Sanja Kalapoš, Herbert Nikitsch, Institut für Europäische Ethnologie, Wien 2001., 491 str. (Veröffentlichungen des Instituts für Volkskunde der Universität Wien, Bd. 22)

Zbornik *Hrvatska etnologija u devedesetima* u izdanju Instituta za europsku etnologiju Sveučilišta u Beču u suradnji s Institutom za etnologiju i folkloristiku iz Zagreba, prvi je takav oblik prezentacije hrvatske etnologije inozemnoj publici. Dvadeset i tri teksta i opsežna tematska bibliografija objedinjeni su u ovome zborniku sa željom da se akademskoj i stručnoj publici njemačkoga govornog područja predstavi recentna hrvatska etnološka produkcija. Naslovi su tematskih cjelina, koje su okupile tekstove većinom objavljene u

Etnološkoj tribini i Narodnoj umjetnosti: "Povijest i teorija" (koja obuhvaća tekstova Ines Price "To be here — to publish there: Zur Situation einer kleinen Europäischen Ethnologie", i "Das Vergangene und das Fremde: Bratanić und Lévi-Strauss — ein rekonstruierter Dialog", Vitomira Belaja "Die kroatische Ethnologie im europäischen Kontext", Jasne Čapo Žmegač "Antun Radić und die Volkskunde der Gegenwart", Dunje Rihtman-Auguštin "Kroatische Volkskunde nach Gavazzi und Bratanić: Zum politischen Engagement in der Volkskunde" i Zorana Čiče "Volkskunde, Anthropologien"), "Transformacije i politička simbolika" (Dunja Rihtman-Auguštin: "Volkskunde im Sozialismus und danach", Lydia Sklevicky: "Das neue Neue Jahr: Vom 'jungen Jahr' zum politischen Ritual" i Reana Senjković: "Selbstbewußt und lachend: Visuelle Aspekte der politischen Propaganda bei den Wahlen in Kroatien 1990-1997"), "Etniciteti-pluraliteti-identiteti" (studije Jadranke Grbić "Plurale Identitäten: Kroaten in Ungarn" i "Auf der Suche nach dem Eigenen: Dimensionen kroatischer Identität in Bosnien und Herzegowina", Milane Černelić: "Über das Recht, ein Kroat zu sein: Zu den Versuchen, den Bunjevci aus der Bačka die Zugehörigkeit zum kroatischen Volk abzusprechen", Sanje Kalapoš: "Plurale Identität einer subkulturellen Gruppe aus Zagreb" i Jasne Čapo Žmegač: "Der Blick von außen: Kroaten und das Modell der 'Balkanfamilie': Ein volkskundlicher Kommentar aus einheimischer Sicht"), "Etnografija rata" (tekstovi Maje Povrzanović Frykman "Kultur und Angst: Über den Kriegsalltag" i "Die Zeit des Leidens und die Räume der Zugehörigkeit: Ethnologische Überlegungen zu Identifikationsprozessen im Krieg" i Lele Ročenović "Trauerritten für gefallene Soldaten — am Beispiel der Stadt Samobor") i "Fallstudien" (tekstovi Jelke Radauš Ribarić "Spinnen ohne Spinnrocken in Nordwestkroatien", Žarka Španičeka "Sakrale Kleinarchitektur in Slawonien: Betsäulen, Nischen und Wegkapellen", Branke Vojnović-Traživuk "Gavazzi und die kroatische Volkskunst: Ein retrospektiver Ausblick", Aleksandre Muraj "Ländlicher Wohn-Raum — im Spiegel des Rituals", Zorice Vitez "Todeszeichen: Zur populären Markierung von Todesstellen" i Valentine Gulin Zrnić "Anthropologie und Geschichte: Dubrovnik aus der Sicht Marin Držićs"). Već se iz letimičnoga pogleda na autore i naslove objavljenih studija vidi da su zastupljeni predstavnici svih u hrvatskoj etnologiji prisutnih tradicija i škola, i svih područja etnologije.

Prvi temat započinje tekстом "To be here — to publish there" o zajedničkoj problematici malih nacionalnih etnologija Europe, ponajprije s obzirom na njihove niske epistemološke ambicije i nedostatak kognitivnog identiteta. Naslov temata "Povijest i

teorija" nije plod začinjanja suhoparne disciplinarne povijesti ponekim općim mjestom "pomodnih" "stranih" teorija nego, pokazuje se, konstitutivan dio povijesti onih nacionalnih etnologija Europe kojima je dugo odgovarala pozicija "empirijske enklave" (33) na vlastitom nacionalnom zemljovidu društvenog znanja. Tekst Ines Prica blizak je novoj, ili "ekspanzivnoj" definiciji discipline koja gubi dimenzije "ekspanzivnosti" sagleda li se u interdisciplinarnom kontekstu sve nužnijeg prožimanja društvenih i humanističkih disciplina, u gusto umreženom svijetu malih priča i njihova postmodernog "lokalnog" i dijaloškog znanja, nakon rasapa univerzalnih "velikih pripovijesti" kojem je pridonio upravo antropološki kulturni relativizam.

Procjena usklađenosti početne domaće definicije discipline sa susljednim tekstovima nije ambicija kratkog prikaza zbornika, tim više što je i površnom poznavatelju hrvatske etnologije suvišno govoriti o supostojanju različitih definicija discipline i raznolikosti istraživačkih profila objedinjenih u širokom polju središnjih interesa. Ono što je u zborniku posve novo, osim načina objedinjavanja radova prošlog desetljeća i dramaturgije predstavljanja, je uvodni tekst austrijskog urednika koji također govori o europskoj etnologiji i o problematici znanstvenog provincijalizma i imperijalizma. Prihvati li se da je odrednica "mala" ono što danas povezuje hrvatsku i austrijsku etnologiju, ona u slučaju potonje ima drukčiji objasnidbeni kontekst: ono što "Einbegleitung" ne zaboravlja jest ne tako daleka prošlost u kojoj smo bili Chrowoten, Chroboten (14), Serbokroaten, egzotični "Drugi", objekti austrijsko panslavističkog imperijalnog pogleda. S druge strane, uvođenjem Herzfeldove analitike, i tekst Ines Prica pokazuje da biti maloeuropskom etnologijom nije isto što i biti rubnoeuropskom. Zemlje na europskom rubu, u skladu s poticajima iz središta europskog identiteta umjesto da svoje "druge" traže u drugim europskim zemljama prisiljene su ga tražiti u sebi, kako pokazuje Herzfeld na primjeru Grčke. U tom smislu, hrvatska etnologija, u naporu razlučivanja svojeg današnjeg srednjeeuropskog-europskog i južnoeuropskog-(zapadno)balkanskog identiteta jasno daje do znanja svoju razliku spram nekih drugih europskih malih etnologija, čak i kad im se zbornikom izravno obraća. Samomotrenjem današnjeg statusa austrijske etnologije dominira tema "pada s imperijalnog bavljenja egzotičnim, stranim zemljama na bavljenje usko nacionalnim temama" koja uvelike zasjenjuje zajednički problem nepostojanja kognitivnog identiteta europske etnologije-antropologije (izuzev francuske i britanske) čime se stvara dojam da se angloamerička akademska dominacija može riješiti već činjenicom dijaloga manjih etnologija, izvlačenjem iz prakse nacionalne samoizolacije, bez obzira kakvim se viđenjem discipline vodio te koliko, uvjetno zajedničke nam, europske samoizolacije podrazumijevao.

Vidljivost uređivačkog "štiha" zbornika pokušala se dočarati dijalogom ostvarenim već jednim "šavom" koji spaja uvodni austrijski tekst s prvim domaćim tekstom zbornika, i utoliko ima veću težinu od ostalih. Taj je "štih", ujedno, jedini pokazatelj žanrovske razlike između regularnog prezentiranja najkvalitetnije domaće godišnje (*Narodna umjetnost* na engleskom jeziku) produkcije i iregularnog, presedanskog, gotovo u rubrici "čuda" reprezentativnog pojavljivanja jedne male etnologije u stranog izdavača.

Ako je aranžman i daljnje dijaloge između ušavljenih tekstova (vidljive primjerice u objedinjenosti teme "etničkih identiteta" i mikro teritorijalnih subkulturnih identiteta s obzirom na pojam "pluralnog identiteta") nemoguće ukratko izložiti, o drugom važnom aspektu, sadržaju radova i mjeri subjektivnosti njihova odabira, moglo bi se govoriti kad bi već postojao neki objektivni kanon hrvatske etnologije devedesetih koji, povrh toga, ne bi premašivao mjere jednog zbornika. Uz identifikaciju hrvatske etnologije, odabranim člancima dominiraju studije etniciteta i političko antropološke analize, s izuzetkom završne cjeline posvećene mikro studijama materijalne kulture, arhitekture i običaja. Zaseban status ima "etnografija rata", predstavljena s tri teksta, od kojih dva već pripadaju

drugo cjelini tekstova, zborniku također, već objavljenom na stranom (engleskom) jeziku. Odabir je, za pretpostaviti je, motiviran drukčijim okolnostima, činjenicom da dva teksta iz *Fear, Death, Resistance* sad očekuje jasnije određen inozemni adresat, počašćen obraćanjem na njegovu jeziku. Može li se, uostalom, predstavljati devedesete godine hrvatske etnologije bez etnografije rata, tema "mržnje, zločina i nesreće" s kojima se, umjesto "mirnog tematiziranja pada socijalizma" (145) morala suočiti?

To razdoblje, kao i ukupnu pojavu samostalne hrvatske etnologije, u velikoj mjeri prati problematika "pristranosti". Kako je profesionalni identitet temeljna obrana autohtonog etnologa od prigovora zbog etnocentrizma, za očekivati je, u nekoj mjeri, i vrst "dvostrukosti" teksta koji domaćoj publici prikazuje domaće djelo upućeno vanjskoj publici. Čitati zbornik "from there" a biti ovdje znači zanemariti dimenzije relevantne samo domaćoj profesionalnoj javnosti i više se posvetiti vanjskim, političkim odrednicama znanstvenog dijaloga. Izostanak procjene uredničkih procjena radova u ovom prikazu (kao i u uredničkom Uvodu), opravdava i vjerovanje da su oni, manje ili više recentno, prošli forume domaćeg unutarstrukovnog dijaloga, kao preduvjeta uspješnosti dijaloga s inozemstvom.

Budući da se produbljivanje austrijsko-hrvatskih znanstvenih spona odvija u jasno naznačenom okviru europske etnologije može se zaključivati da, bez obzira na vlastitu dinamiku germanofilije i germanofobije, ni danas nismo zanimljivi Austrijancima "po sebi" jer je ono što budi zanimljivost za Hrvatsku ideja Europe, ili naša vlastitost samo kao nužni dio raznolikosti jedinstvenije Europe. Prihvatimo li da je, i dalje u svrhu jačanja europske cjeline, riječ ponajprije o produbljivanju bilateralnih etnoloških odnosa, onda zbornik pokazuje da je ono što strani recipijent u tom sporazumu pruža njegova pozornost spram hrvatskih tema, koje mu hrvatski etnolog pruža prevodeći se na strani jezik. Da posrijedi nisu obični ustupci, bez kojih nema međunarodnog razgovora, ustvrdio bi samo krajnje sumnjičav pogled, koji bi pronašao čak i asimetriju između zagovaranja (europskog) transnacionalizma i odbijanja translingvizma (trans-kulturalizma) ukoliko bi on uspostavio engleski jezik kao *lingua franca* etnološko znanstvene Europe. S druge strane, izvođenje takvih zaključaka iz austrijskog uvodnog teksta pripada registru komunikacijske hiperosjetljivosti malog naroda. Ona, međutim, ne bi trebala biti neshvatljiva strancu — pri čemu valja istaknuti da shvatljivost ne utječe na prihvatljivost jer je riječ o shvatljivosti razlike shvaćanja ili u pučkoj formulaciji spoznajnog etnocentrizma, o prihvaćanju "nemogućnosti bivanja u tuđoj koži" — i to u istoj mjeri u kojoj s ove strane moraju biti shvatljivi povremeni proplamsaji imperijalne nostalgije ili, kako pokazuje tekst Jasne Čapo Žmegač, drugi znakovi uređenosti srednje-zapadnoeuropskih društava u odnosu na Hrvatsku i divlji, "violence-generating" balkanski tip njezine obiteljske, a time i društvene organizacije.

Zbornik se zbiva u jednoj od mogućih "internacionalnih gramatika nacionalnog" ali i postkolonijalnog, pluralnog, dijalogičnog identiteta, usklađene s idejom ujedinjene europske protuteže globalizacijsko-asimilacijskom modelu. Uložen trud vidljiv je i u opsežnoj bibliografiji domaćih etnoloških i antropoloških radova objavljenih na stranim jezicima u prošlih pedeset godina, svojevrzne naknade zapostavljenim istraživačkim područjima. Pitanje je li ograničen opseg (iako protegnut do gotovo 500 stranica) možda povrijedio nepisane strukovne korektnosti nije, međutim, ono koje će zaokupljati stranog čitatelja niti ono s kojim subjektivni odabir, vođen procjenom optimalne politike predstavljanja, nije unaprijed računao. S one, pak, simulirane, izvanjskije unutrašnje strane, pred nama je kvalitetno znanstveno štivo, ishod prijateljske geste brojnih austrijskih pokrovitelja, i dovoljno razloga za zadovoljstvo, među ostalim, i činjenicom da je hrvatska prva među južnoeuropskim etnologijama objavljena u izdanju europske etnologije, u vrsti znanstvene komunikacije rezerviranoj za zapadnoeuropske zemlje.

Posljednjih nekoliko godina hrvatska etnologija može se pohvaliti objavljenim izdanjima kakvih u stotinjak godina znanstvenog života struke nije bilo, a riječ je o sintetičkim prikazima hrvatske tradicijske kulture. Prvo je realizirana knjiga *Etnografija* (ur. Jasna Čapo Žmegač et al., Zagreb, 1998.), objavljena u se-rijalu "Hrvatska" Matice hrvatske. Istodobno,

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske potaknulo je projekt "Hrvatska tradicijska kultura" koji je rezultirao dvjema izložbama (u Budimpešti i u Zagrebu 2000. godine), popraćenima manjim kataloškim jedinicama na mađarskom i hrvatskom jeziku (uz film koji je pratio izložbu i dva nosača zvuka s izborom hrvatske tradicijske glazbe), te opsežnim katalogom na engleskom jeziku (*Croatian Folk Culture: At the Crossroads of Worlds and Eras*, Zagreb, 2000.) i impozantnim hrvatskim izdanjem kataloga istoimena naslova *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha* (2001.). Urednice obaju izdanja su Zorica Vitez i Aleksandra Muraj.

U monografiji *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha* na gotovo 450 stranica knjige predstavljeno je trideset tekstova iz pera dvadeset i troje autora, većinom etnologa, uz suradnju kolega folklorista i muzikologa. Pojedini autori suradnici su Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, dok drugi autori djeluju unutar istraživačke i muzejske djelatnosti etnografskih muzeja ili drugih muzeja koji sadrže etnografske zbirke (Etnografski muzej u Zagrebu, Etnografski muzej u Splitu, Muzej Turo polja, Gradski muzej Vinkovci, Muzej broskog Posavlja u Slavonskom Brodu), a također suradnju potpisuje i predstavnik Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Nakon uvodnih napomena o knjizi (Zorica Vitez), slijedi pregledni tekst ("Hrvati i njihova narodna kultura") Vitomira Belaja o povijesti hrvatskih prostora od predslavenskog stanovništva do 'znanosti o narodu u Hrvata'. Najveći dio sadržaja potpisuje Aleksandra Muraj u poglavljima koja su opsežni tematski pregledi pojedinih dijelova materijalne kulture ("Ogњиšte i dom", "Privređivanje: poljodjelstvo i rukotvorstvo", "Pučka kultura odijevanja", "Prehrambene tradicije"). Opsegom manji prilozi detaljnija su obrada pojedinih tema ili regionalnih praksi. Nekoliko takvih priloga obrađuje pojedine djelatnosti gospodarskoga značaja — vinogradarsku tradiciju (Ivica Šestan), lončarsku proizvodnju (Mirjana Randić-Barlek), medicarsko-svječarski obrt i proizvodnju dječjih igračaka (prilozi Iris Biškupić-Bašić). Teme o tekstilu obrađene su u nekoliko članaka pisanih iz različitih rakursa — kulture stanovanja, privređivanja, tradicije ukrašavanja i dr. Autorica Nerina Eckhel obradila je temu "Posoblje u uređenju seoske kuće" i temu "Čipka u hrvatskom tekstilnom rukotvorstvu". "Tkanje i vez 'zlatom' u nizinskoj Hrvatskoj" obradila je Ljubica Gligorević kao specifičnu tradicijsku praksu istočne Hrvatske. Uz pučke, izdvojene su i "Varoške narodne nošnje" (Sanja Ivančić) kao specifičan oblik hrvatske tradicijske materijalne baštine u kojemu je izražajan spoj utjecaja seoske i gradske sredine primorskoga hrvatskoga područja. Teme kulture odijevanja upotpunjene su tekstovima "Starinsko žensko oglavlje i opremanje glave" (Vesna Zorić) i "Nakit u hrvatskoj pučkoj kulturi i tradiciji" (Sanja Ivančić), te prilogom "Oružje od uporabe do ukrasa" (Silvio Braica). Nadalje, dvama je tekstovima u središtu interesa drvo — obrađeno i funkcionalno u seoskom interijeru ("Predmeti od drva u seoskim kućama", Zvezdana Antoš) ili kao sastavni dio specifične arhitekture ruralnog eksterijera ("Drvene crkve u Turo polju", Igor Maroević).

Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha, ur. Zorica Vitez i Aleksandra Muraj, Barbat - Galerija Klovićevi dvori - Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2001., 548 str.